

Тарас Васильович СТАХОВСЬКИЙ*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ЩОДО ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу механізму індивідуальної злочинної поведінки щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Цей механізм є складною динамічною системою взаємодії втягувача, самого неповнолітнього, ситуації й елементів зовнішнього середовища, включаючи (факультативно) жертву того кримінального правопорушення, до вчинення якого неповнолітній втягується та/або інших осіб, які залучені як суб'єкти до випрошування грошей, іншого майна, розпиття алкогольних напоїв. Встановлено та надано опис особливостям двох механізмів формування мотивів втягнення у кримінально протиправну діяльність: 1) проєкція мотиву самого кримінального правопорушення, до вчинення якого втягується неповнолітній, а саме: корисливий мотив, ресентиментарно-службістські мотиви, мотив самоактуалізації через особистісне домінування, помста, нігілістичний мотив; 2) самостійне фокусування мотивації на особі неповнолітнього, що в результаті репрезентує такі мотиви втягувача: мотив самоактуалізації та визнання; мотив безпеки; корисливий мотив. Надано характеристику етапів прийняття та реалізації рішення про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України.

Ключові слова: злочинність, індивідуальна злочинна поведінка, механізм, неповнолітні, втягнення, протиправна діяльність, пияцтво, жебрацтво, азартні ігри, суспільна мораль, війна, протидія злочинності, захист дитинства.

Постановка проблеми. Мікрокримінологічний аналіз з подальшим масштабуванням його результатів до рівня типового – ось задача дослідження особливостей механізму індивідуальної кримінально протиправної поведінки будь-якого спрямування, виду. Зрозуміла річ, кожне кримінальне правопорушення, за великим рахунком, є неповторним, унікальним як у своїй внутрішній етіології, особистісному «нашаруванні» (сприйняттю, суб'єктивізації, легітимації тощо), так і зовнішніх проявах (час, місце, характер конкретних фізичних дій, обстановка тощо). Але зрозумілим, встановленим в кримінології, можна вважати і те, що поруч з унікальністю майже завжди проявляється і типовість. Й ось остання є чи не найціннішою, як результат звернення дослідницької уваги до поведінково-ситуативної механіки кримінально протиправних проявів. Виведена

аналітично типовість здатна «підсвітити» приховані грані детермінаційного процесу, прокласти шляхи до «чутливих його точок», деструктивний вплив на які – задача «номер один» фіналізуючого етапу будь-якої кримінологічної роботи в теоретико-прикладному вимірі. І саме типовість відкриває шляхи з одного боку до уніфікації, універсалізації, а з іншого – до підвищення ефективності кримінально-превентивних практик за рахунок їх групової, видової специфікації. Не є винятком й увага до механізму індивідуальної злочинної поведінки щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК України).

У кримінологічному ракурсі проблеми протидії втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність досліджувались І. О. Бандуркою, О. М. Бандуркою, В. В. Вітвицькою, В. В. Голіною, С. Ф. Денисовим, Т. А. Денисовою, В. П. Ємельяновим, Л. С. Кучанською, А. В. Ландіною, І. Г. Луценко, І. В. Однолько, О. М. Ситнік, О. С. Передерієм, В. В. Сокуреном, О. С. Стеблинською, О. М. Тогочинським, І. О. Топольськовою, Т. А. Шевчук, Н. С. Юзіковою, А. М. Ященком та іншими науковцями. Разом з тим війна внесла значні корективи і у цей різновид ординарних кримінальних правопорушень, вививши його на рівень дотичності до воєнно контекстуальних, що вимагає нового дослідження значної кількості аспектів цієї проблематики, в тому числі і зокрема механізму індивідуальної злочинної поведінки.

Мета статті – встановити, надати опис та пояснення складовим механізмом індивідуальної злочинної поведінки щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Виклад основного матеріалу. До основних елементів механізму кримінально протиправної поведінки прийнято відносити: «Особистісні властивості, мотивацію, конкретну обстановку, прийняття рішення про вчинення злочину і сам процес його вчинення (акт поведінки). Перераховані елементи можна поділити на дві групи: складові психологічної структури поведінки (мотивація і прийняття рішення про вчинення акту поведінки) і продукти взаємодії об'єктивного і суб'єктивного в поведінці (особистісні властивості, конкретна обстановка і акт поведінки)»¹. Дотримуючись цієї логіки розгортання дослідження механізму індивідуальної злочинної поведінки особи, яка вчиняє втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, варто додатково його структурувати за критерієм тих видів асоціальної діяльності, до якої, власне, відбувається втягнення, і які передбачені в диспозиції ч. 1 ст. 304 КК України. Ці види діяльності будуть структуруючим елементом кожного з етапів аналізованого механізму.

І. Актуалізація потреби та формування мотиву втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є первинним етапом, який традиційно виділяється у теоретико-аналітичній моделі механізму індивідуальної кримінально протиправної поведінки і який фундує

¹ Бандурка О. М., Литвинов О. М. Механізм злочинної поведінки. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 3 (14). С. 114.

загальну спрямованість останньої, визначає її внутрішній зміст. Звертаючись до особливостей мотиваційного процесу при втягненні неповнолітнього саме у *кримінально протиправну діяльність*, зауважимо, що аналіз слідчої та судової практики дозволяє виділити такі типові механізми формування мотивів.

1. Проекція мотиву самого кримінального правопорушення, до вчинення якого втягується неповнолітній, а саме:

- *корисливий мотив*, що яскраво проявляється при вчиненні кримінальних правопорушень проти власності за участю неповнолітніх (ст. 185, 186, 190 КК України), а також незаконного заволодіння транспортними засобами (ст. 289 КК України), деякими іншими кримінальними правопорушеннями, спрямованими на отримання матеріальної вигоди (наприклад, незаконна порубка лісу). Відповідно до структури судимості, такий мотив має місце не менш як у 96 %. При тому, що абсолютно латентними лишаються випадки втягнення неповнолітніх до збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 307 КК України) через схему так званих «закладок», за якої контакти між неповнолітнім та дорослим збувачем відбуваються не напряду, а через електронні засоби комунікації. Відтак й встановити особу дорослого втягувача, чи хоча б задокументувати сам факт того, що таке втягування відбулося (зокрема, повнолітньою особою), як правило, не видається за можливе. Але, вочевидь, судячи з отриманих нами експертних оцінок та аналізу слідчої і судової практики за категорією наркозлочинів, що вчиняються неповнолітніми, вести мову про наявність таких варто. Менше з тим, не може, як видається, бути сумнівів у тому, що у цих випадках йдеться саме про корисливу мотивацію.

В той же час з урахуванням загального рівня латентності вказаний вище структурний (у розрізі механізму індивідуальної кримінально протиправної діяльності) показник у 96 % має потенціал тяжіння не лише до зростання, а й до зворотного числового руху. Ми маємо на увазі, що досить латентними лишаються випадки втягнення неповнолітніх у вчиненні політично обумовлених, воєнно контекстуальних злочинів (ст. ст. 111, 113, 114-1, 258 КК та ін.). Беручи до уваги зареєстрований у 2024 р. рівень останніх, які вчинені неповнолітніми або за їх участю (що, як нами встановлено, з великою часткою вірогідності у всіх ситуаціях супроводжується втягненням дорослою особою неповнолітніх у злочинну діяльність), можна, гадаємо, стверджувати, що принаймні у 2024 р. та у проєкції на 2025 р., враховуючи вже проявлені протягом січня – червня 2025 р. тенденції, відсоток цих кримінальних правопорушень у структурі всіх злочинів, передбачених ст. 304 КК України (враховуючи латентну частину), коливається на рівні 4 %. Відповідно, має бути скореговане й уявлення про поширеність корисливого мотиву втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність, частка якого становить приблизно 92 %;

- *ресентиментарно-службістські мотиви*, що перебувають до певної міри у відособленому, відносно автономному (у гносеологічному плані)

становищі в ряду типових мотивів ординарних кримінальних правопорушень й тяжіють радше до мотивації воєнних злочинів, злочину агресії. Ми обрали нетипову назву цієї групи мотивів аби підкреслити складно-комбіновану їх природу, у якій сполучається зневажливо-цинічне, замішане на почутті безсилої заздрості й величі (ресентименту) представників спеціальних служб («фсб», «гру» та ін.), вмонтованих в механізм агресії російської федерації проти України та «заточені» на проведення підривних операцій на території України з використанням непрямих методів бойового впливу. Саме для цього, для досягнення цілей підривної діяльності, вони вдаються до вкрай аморальних практик використання неповнолітніх, користуючись з їх особистісної незрілості, несформованих належним чином механізмів саморегуляції потреб, вразливого майнового становища, довірливості. Певна річ: діти для них є тільки «витратним матеріалом» у досягненні антигуманних, варварських, імперсько-шовіністичних цілей нищення української державності. Таке ставлення не може не викликати колосальні збурення будь-якої чуйної до людяності совісті, а надто тоді, коли план кримінальної експлуатації дітей передбачає їх наступне вбивство.

Показовим в цьому аспекті є теракт, вчинений 11.03.2025 р. у м. Івано-Франківську. «Ввечері того дня російська спецслужба підірвала двох власних агентів, які переносили саморобний вибуховий пристрій (СВП) у районі залізничного вокзалу. Як встановило розслідування, поплічниками ворога виявилися двоє місцевих неповнолітніх 15 і 17 років, яких рф завербувала через телеграм-канали із пошуку «легких грошей» і втягнула у злочинну діяльність. Унаслідок події 17-річний зловмисник загинув на місці, а його 15-річного спілняка госпіталізовано з тяжкими пораненнями. За даними слідства, неповнолітні навчалися у коледжах і товаришували. В обмін на обіцянку грошей від окупантів вони за інструкцією російського куратора виготовили саморобну вибухову речовину та два СВП, замасковані під термоси. Для конспірації фігуранти робили це в орендованій за гроші куратора квартирі в багатоповерхівці поблизу залізничного вокзалу. Обидві вибухівки вони спорядили детонаторами з можливістю дистанційного підриву і додатковими вражаючими елементами у вигляді металевих гайок. Після цього, на виконання вказівки російського замовника, зловмисники привели обидва вибухові пристрої у бойову готовність. Близько 18:30 11 березня вони прямували до визначеної локації для розміщення одного із вибухових пристроїв. Дорогою російська спецслужба, яка віддалено відслідковувала їхнє пересування за GPS, активувала СВП у їхньому пакеті. Крім неповнолітніх від удару вибуховою хвилею постраждало ще двоє випадкових перехожих. Одночасно окупанти дистанційно підірвали другу вибухівку, залишену в орендованій квартирі»¹.

¹ СБУ та Нацполіція встановили, що теракт в Івано-Франківську 11 березня організувала рф: ворог підірвав власних агентів / Служба безпеки України. Новини. 2025. 12 березня. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-ta-natspolitsiia-vstanovyly-shcho-terakt-v-ivanofrankivsku-11-bereznia-orhanizovala-rf-voroh-pidirvav-vlasnykh-ahentiv-video> (дата звернення: 22.07.2025).

Генерал поліції А. Небитов, заступник Голови Національної поліції України, в контексті цього інциденту стверджує: «Хлопчина у Івано-Франківську, який залишився живий, йому відірвало ноги, встиг повідомити, де інша вибухівка, і хто їм запропонував усе це зробити. Тобто, ми зрозуміли, що вони не йшли на смерть. Те, що відбулося, свідчить, наскільки підступний ворог. Використовувати дітей для вчинення диверсійних дій і терористичних актів для росіян є нормою»¹. І цю інформацію, отриману від експерта, варто враховувати для чіткого розуміння того, у якій парадигмі діє наш ворог і у якій небезпеці у зв'язку з цим перебувають українські діти;

- *мотив самоактуалізації через особистісне домінування* проявляється при втягненні неповнолітніх у спричинення тілесних ушкоджень, згвалтувань (біля 3,0 %).

Так, наприклад, «ОСОБА_5, 25.03.2023, близько 18 год, більш точного часу не встановлено, перебуваючи поряд з житловим будинком, діючи з прямим умислом, порушуючи принцип відповідного розвитку особистості, умови нормального розвитку та виховання неповнолітнього та малолітньої особи, втягнув у протиправну діяльність шляхом надання усної вказівки, своїх дітей – малолітнього сина ОСОБА_8, ІНФОРМАЦІЯ_4, та неповнолітнього ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_2, до нанесення тілесних ушкоджень неповнолітньому ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_3, у результаті чого ОСОБА_8 та ОСОБА_6, під впливом батька на їхню свідомість завдяки переконанню в доцільності та безкарності цього правопорушення, шляхом морального тиску, по черзі нанесли декілька ударів ОСОБА_7, внаслідок чого останній отримав ЛЕГКІ тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я»²;

- *помста*, що з точки зору змісту мотивації є дотичним до попередньо описаного психологічним феноменом, але має специфічну комбінацію спонук, у якій поєднується і прагнення до визнання, поваги (ендогенна етіологія) і самоактуалізації (екзогенна етіологія). Проявляється дуже рідко.

- *нігілістичний мотив*, або цинічного, зухвалого самоствердження за рахунок демонстративного знецінення об'єктів, поставлених під кримінально-правову охорону. Він зустрічається нечасто (не більш як у 0,5 % випадків) та оприявнюється при втягненні неповнолітніх у вчинення хуліганства, наруги над могилою тощо.

2. Самостійне фокусування мотивації на особі неповнолітнього, що в результаті репрезентує такі мотиви втягувача:

- *мотив самоактуалізації та визнання*, за якого для особи злочинця важливим є втягнення неповнолітнього у вчинення не стільки конкретного кримінального правопорушення, скільки долучення його до кримінальних

¹ Бодня Т. Заступник голови Нацполіції Андрій Небитов: Російських вербувальників складно встановити, Telegram не співпрацює з правоохоронцями. ЦЕНЗОР.НЕТ. 2025. 25 березня. URL: <https://censor.net/ua/r3543083/> (дата звернення: 22.07.2025).

² Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 29.01.2025 р. Справа № 545/600/24 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124757224> (дата звернення: 10.07.2025).

практик як таких, внаслідок чого змінюються особистісні риси дитини, набувається досвід маргінального життя, формуються й закріплюються установки на домінування протиправного способу задоволення потреб, на опозицію індивідуального та публічно, суспільно значущого. Описані внутрішні гони цілком можуть поєднуватись із прагненням до забезпечення продовження кримінальних традицій, поповнення «персонального складу» злочинного середовища новими членами й отримання, на цій підставі, задоволення потреби у визнанні (повага інших) та самоактуалізації (власної гідності у відповідній системі морально-етичних координат). Така внутрішня машинерія має місце у більшості випадків (близько 90 %) досліджуваної категорії мотиву;

- *мотив безпеки*, який виражається у прагненні до мінімізації загроз викриття кримінально протиправної поведінки повнолітньої особи за рахунок опосередкування посягання діями неповнолітнього. Такий мотив проявляється приблизно у 7–8 % випадків вчинення втягнення неповнолітнього у кримінально протиправну діяльність;

- *корисливий мотив*, дія якого інструменталізує дитину, виражає узалежнення дитини від злочинця (тактика «замазування кров'ю») з подальшим шантажуванням, експлуатацією заради досягнення егоїстичних цілей втягувача у сфері кримінальних промислів (приблизно 2–3 % випадків). Фактично дитина уречевлюється, перетворюється для злочинця на засіб подальшої кримінальної активності. Предикатне втягування, таким чином, розглядається втягувачем як етап створення такого «засобу», що додатково підкреслює позамежну аморальність, абсолютну соціальну неприйнятність подібної поведінки.

Так само неприйнятним є і *втягнення неповнолітнього у пияцтво*. Спонукальним мотивом до втягування такого роду є складний комплекс вини, прагнення до визнання та самоактуалізації. Навіщо дорослій людині компанія дитини? Тим більше, що переважно спільне вживання алкогольних напоїв неповнолітнім (в контексті втягнення) відбувається саме в компанії батьків, близьких осіб. Звісна річ, дослідження мотивів вимагає глибинного аналізу кожного окремого випадку, кожної окремої особистості, її установок, акцентуацій, комплексів, інших компонентів безсвідомого тощо. Зробити це повною мірою навряд чи можливо в межах будь-якого кримінологічного дослідження, яке не сфокусоване на конструюванні персонального, індивідуального кримінологічного профілю екстраординарного злочинця. Втім цілком існує можливість для обережних узагальнень на підставі результатів оперування методом екзистенціального експерименту.

Цей термін (а також його синоніми «експеримент-перепроживання», «перформативний експеримент») до наукового обігу у вітчизняній кримінології був запроваджений до Ю. В. Орловим. Вчений стверджує: «Особистість злочинця й жертви, фактори окремого злочину стають центральними елементами екзистенціального кримінологічного аналізу. З позицій останнього злочин постає явищем, передусім, психічним, а

криміногенна ситуація – суб'єктивною. Її об'єктивовані параметри, що зчитуються стороннім, відстороненим спостерігачем (правозастосувачем, кримінологом-дослідником), не мають нічого спільного із внутрішнім змістом ситуації, яким наділяє її сам злочинець. В цьому аспекті задача кримінолога щодо пізнання змісту, сутності й детермінаційних властивостей криміногенної ситуації зводиться до моделювання і проєкції її особистісного сприйняття злочинцем. Такий підхід (екзистенціально-експериментальний) може бути корисним як для версійного процесу при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, так і для кримінологічних досліджень, адже дає змогу із ситуації (чи їх емпіричного масиву) вивести деякі типові (з'ясувати кримінологічний тип), а так само екстраординарні риси злочинця, його мотиваційної сфери»¹.

Дещо в інших термінах, але ідентичним за смыслом цей метод описується у монографії В. І. Поклада та О. С. Звонка «Соціологічні та психологічні аспекти кримінології» на прикладі кримінологічного експерименту² одного з персонажів відомого витвору літературного мистецтва, що належить перу одного з усесвітньо визнаних майстрів психологічного роману, посилається на ім'я якого в сучасних умовах в Україні вважається підігруванням агресорові. Тож і ми не будемо посилається та підігрувати. Але зауважимо, що саме у жанрі психологічного роману, і не будь-яких його творів, а саме тих, автором яких є усесвітньо визнаний «інкогніто», можна віднайти (нехай нас пробачать цензори) приклади витонченого застосування «..екзистенціально-експериментального методу проникнення до найглибших пластів душевного апарату злочинців, як способу їх кримінологічного пізнання, що був високо оцінений ще понад сотню років тому Ч. Ломброзо, В. Ф. Чижем та Е. Феррі. Існують, звісно, й інші приклади вдалого мистецького (літературного) підсвічування кримінологічної спрямованості екзистенціального аналізу (А. Камю, Л. С. Рубінштейн, У. Шекспір та ін.). Втім, мистецтво, а так само релігія, духовні практики хоча і стоять в одному ряду з філософським (трансцендентним), науковим (аналітичним) пізнанням, можуть лише доповнювати останнє, однак не замінити його. Тож сучасна кримінологія потребує специфікованого осмислення підходів і методів екзистенціального аналізу з метою розширення можливостей пізнання і поглиблення знань про природу кримінальної активності»³.

Зрештою, наголошує Ю. В. Орлов, екзистенціальний експеримент, складовою якого постає екзистенціальний аналіз станів, до яких занурюється експериментатор (перформативність експерименту), спирається на традиційне вчення про особистість злочинця, мотивацію злочинної поведінки, психоаналітичні концепції, а також на наукову

¹ Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінологічно-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 87.

² Поклад В. І., Звонко О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології: монографія / За заг. ред. О. М. Литвинова. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. С. 59–69.

³ Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінологічно-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 89.

інтуїцію (можливості її застосування в кримінології переконливо описані академіком О. М. Бандуркою та професором О. М. Литвиновим¹), *емпатію*, *установку поліекзистенції*².

Враховуючи викладені методологічні зауваги, поєднуючи застосування методів екзистенціального експерименту, наукову інтуїцію із документальним аналізом вироків суду, експертними оцінками працівників Національної поліції, можемо, таким чином, підтвердити висловлену вище нами тезу про полімотивність втягнення неповнолітніх у пияцтво. До нього інтегровано:

- *почуття вини* через неможливість надати дитині гідний (з позицій соціально прийнятних, бажаних моделей поведінки, еталонів успішного батьківства) приклад для наслідування, орієнтування та підстав пишатися батьком (матір'ю чи іншою близькою людиною). Відтак втягнення дитини у спільне вживання алкогольних напоїв постає підсвідомим прагненням змінити формат «нормального» у сприйнятті дитини при неможливості змінитися самому, відмовитись від алкоголю, вийти на траєкторію соціального зростання (отримати високооплачувану роботу, покращити умови проживання і т. д.);

- *прагнення до визнання*, що є вторинним від почуття вини, але психічно самостійним феноменом, дія гонів якого штовхає повнолітню особу домогтися схвального до себе ставлення з боку дитини при неможливості (об'єктивній чи суб'єктивній) досягти цього результату за рахунок соціально прийнятних особистісних здобутків. Втягнення у пияцтво, доведення дитини до стану сп'яніння, таким чином, є суб'єктивно забарвленим засобом утвердження у свідомості неповнолітнього враження про «спроможності» дорослого нехтувати заборонами, здійматися над ними, дозволяти дитині те, що не дозволено мораллю, законом. За рахунок цього має досягатися визнання у взаєминах «дорослий – дитина». Чи дійсно так відбувається – питання інше. Але логіка розгортання мотиваційного процесу містить, на наше переконання, саме цей компонент, активований потребою здобути визнання;

- *мотив самоактуалізації*, потреба у якій задовольняється за рахунок дії двох попередньо описаних механізмів: а) приглушення почуття вини від власної немічності та формування на цій підставі схвальної думки про самого себе; б) підживлення цієї думки визнанням з боку дитини внаслідок систематичного доведення до стану сп'яніння.

Мотиваційний процес *втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом* виглядає простішим за вищеописаний. В ньому наочно проявляється виключно корисливий мотив, а сам неповнолітній (як і втягнення його у прикрі практики випрошування) розглядається, знову ж таки, як засіб, інструмент отримання матеріального зиску. При цьому це

¹ Бандурка О. М. Литвинов О. М. Роль і значення інтуїтивного пізнання у кримінології. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 30–38.

² Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінологіко-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 90.

стосується і тих випадків, коли втягують батьки (абсолютна більшість задокументованих фактів), і тих, в яких бездоглядні діти стають жертвами кримінальних промислів, організованих сторонніми для них особами.

II. Прийняття рішення про втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність та його реалізація – другий і, відповідно, третій щільно між собою пов'язані етапи в механізмі індивідуальної злочинної поведінки. Так само, як і в попередньо охарактеризованому етапі, їх зміст специфікується залежно від виду протиправної, аморальної діяльності, до якої втягуються діти.

Ведучи мову про втягнення до кримінально протиправної діяльності, варто звернути увагу, що, як засвідчує судова практика, прийняття рішення про це відбувається здебільшого ситуативно (65 %), під впливом зовнішніх стимулів, які виникають раптово (поява в полі зору потенційної жертви, предмету посягання тощо). Водночас приблизно у 35 % випадків таке втягнення має заздалегідь обдуманий, спланований характер.

Здебільшого (82 %) втягнення відбувається на вулиці (двори багатоквартирних будинків, сквери, парки тощо). Близько 8 % випадків втягнення у кримінально протиправну діяльність припадає на помешкання (квартири, приватні будинки). Ще 5 % – магазини, кафе, розважальні заклади. Решта 5 % втягування відбувається в процесі комунікації в мережі Інтернет, через соціальні мережі, месенджери. Зокрема, саме через мережеві ресурси відбувається втягнення у поширення (збут) наркотичних засобів, а також до злочинів проти національної, громадської безпеки.

Наприклад, військова контррозвідка Служби безпеки затримала агента фсб, який коригував повітряні атаки рф по Силах оборони у Полтавській та Дніпропетровській областях. За матеріалами справи, фігурантом виявився 16-річний мешканець Дніпра, якого російська спецслужба втягнула у злочинну діяльність в обмін на обіцянку «легких грошей». Його завербували, коли фігурант шукав заробіток у Telegram-каналах. На замовлення російської спецслужби агент розвідував локації українських військ на території обох регіонів. Щоб виконати вороже завдання, юнак об'їжджав місцевість на рейсових автобусах та фіксував потенційні «цілі» на камеру свого телефону. Одразу після таких «вилазок» фігурант месенджером направляв куратору фотозвіт з координатами «потрібних» об'єктів на гугл-карті. За координатами агента окупанти планували здійснити нову серію ракетно-дронових ударів по Україні. Співробітники СБУ зірвали ворожі наміри і затримали неповнолітнього агента «на гарячому», коли він шпигував біля військового об'єкта в Дніпрі. Слідчі Служби безпеки повідомили фігуранту про підозру за ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України (державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану)¹.

Як відмічають експерти з числа працівників Національної поліції,

¹ СБУ затримала неповнолітнього агента фсб, який за завданням ворога наводив російські ракети по Дніпру та Полтавщині / Служба безпеки України. Офіційний Telegram-ресурс. 2025. 24 червня. URL: <https://t.me/SBUkr/15135> (дата звернення: 06.07.2025).

представники спецслужб країни-агресора вербують неповнолітніх виключно через соцмережі. «Спочатку ми знаходили інформацію про можливе вербування в телеграм-каналах, де пропонують наркотики і де присутні наркозалежні люди. Шукали через них. Але, коли починали розмотувати певну ситуацію, з'ясовувати, де первинно було оголошення, вони розповідали, що воно було на місцевому форумі, де люди шукають роботу. Працюємо далі і встановлюємо, що таке ж оголошення розміщено на Telegram-каналі, через який спецслужби російської федерації вербують наших людей. Тобто, вони дійшли вже до такого рівня, що можуть і на українських сайтах давати пропозиції для вербування громадян», – зазначає А. А. Небитов¹.

При цьому підлітків використовують цинічно. Неповнолітні для них в пріоритеті. І замовники це не приховують, не намагаються якимось замаскувати. Вони кажуть: «Спали автомобіль військових», «– Так мені 12 років? – Нічого. Бери своїх друзів, спалюй, тобі нічого не буде»². Гадаємо, це наочно засвідчує як поширеність використання для вербування, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність мережеских каналів зв'язку, так і використання способи втягнення, які окрім матеріального стимулювання передбачають також й переконання у легкості вчинення відповідних дій, їх безкарності.

Загалом серед способів втягнення у кримінально протиправну діяльність значно переважає (97 %) *переконання у вигідності такої діяльності, тобто використання матеріальних стимулів*. Так, «24.07.2022 р. близько 13:20 год. ОСОБА_4, маючи злочинний умисел, спрямований на втягнення малолітнього ОСОБА_8, ІНФОРМАЦІЯ_3, у злочинну діяльність, реалізуючи свій злочинний намір, достовірно знаючи про те, що ОСОБА_8 є малолітнім, застосувавши до нього психічний вплив, шляхом переконання та надання порад про місце та спосіб вчинення злочину, викликав у малолітнього ОСОБА_8 прагнення взяти участь у вчиненні злочину, а саме: підмовив та схилив його до таємного викрадення чужого майна, чим втягнув малолітнього ОСОБА_8, який не досяг віку кримінальної відповідальності, у злочинну діяльність. Зокрема, 24.07.2022 близько 13:20 год., ОСОБА_4 спільно з малолітнім ОСОБА_8, діючи умисно, повторно, з корисливих мотивів, з метою особистої наживи та збагачення проник на територію будівництва, до складського приміщення шляхом віджиму вікна та здійснив крадіжку саморобного електроподовжувача, тюнера T2 марки «ASPOR 603», вартістю 442,00 гривень; кутової шліфувальної машини марки «Dnipro-M» моделі GL 145 S, вартістю 1751,00 гривень, чим завдав шкоди потерпілому ОСОБА_9 на загальну суму 2193,00 гривень. Після цього, ОСОБА_4 покинув місце скоєння злочину і в подальшому розпорядився

¹ Бодня Т. Заступник голови Нацполіції Андрій Небитов: Російських вербувальників складно встановити, Telegram не співпрацює з правоохоронцями. ЦЕНЗОР.НЕТ. 2025. 25 березня. URL: <https://censor.net/ua/r3543083/> (дата звернення: 22.07.2025).

² Тороп О. «Спалюй, тобі нічого не буде». Як українців вербують на підпали військових авто. BBC Україна. 2024. 29 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckg7j5w23ewo> (дата звернення: 19.07.2025).

викраденим майном на власний розсуд¹.

Набагато рідше (біля 1 %) переконання не супроводжуються матеріальним стимулюванням, а апелюють виключно до ідеологічно забарвлених аргументів. Зокрема, це відбувається у випадку звернення раніше завербованих російськими спецслужбами дорослих по допомогу до неповнолітніх. Зокрема, за матеріалами справи вбачається, що «повнолітня ОСОБА_4, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, здійснив згубний незаконний психологічний вплив на неповнолітнього ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_2, що проявився у втягненні останнього у протиправну діяльність, а саме шляхом переконання викликав у ОСОБА_7 бажання взяти участь у кримінальному правопорушенні, пов'язаного з умисним руйнуванням засобів сигналізації та зв'язку на об'єктах залізниці, підшукати засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення. 24.03.2024 р. о 17 год. 40 хв. ОСОБА_4 разом із неповнолітнім ОСОБА_7, в адміністративних межах с. Хутори Черкаського району Черкаської області, біля залізничної станції км. 898 Шевченківської дирекції Одеської залізниці, шляхом умисного руйнування засобів зв'язку та сигналізації, умисно, маючи при собі заздалегідь підготовлені предмети для розповсюдження вогню, а саме пластикову пляшку з легкозаймистим нафтопродуктом та металевий предмет для подолання засобів захисту, які підготував неповнолітній ОСОБА_7, підійшли до релейної шафи типу ШМР-М6, призначеної для регулювання швидкісного руху поїздів та за допомогою принесеного металевого предмету відігнули дверцята релейної шафи типу ШМР-М6 на вхідному світлофорі Ч роз'їзду 898 км., що перебувала на балансі виробничого підрозділу служби сигналізації та зв'язку «Шевченківська дистанція сигналізації та зв'язку» та в утворений отвір помістили попередньо змащену легкозаймистою речовиною ганчірку, частина якої лишилася зовні. Рештою легкозаймистої речовини ОСОБА_4 облив дверцята релейної шафи та, використовуючи запальничку, запалив ганчірку, в результаті чого спалахнула пожежа, якою пошкоджено конструктивні елементи релейної шафи, внаслідок чого відбулося її знищення, що призвело до порушення нормальної роботи пристроїв сигналізації та порушення графіку руху поїздів»². І хоча органами досудового розслідування та судом ці дії кваліфіковані за ст. 277 КК України, менше з тим, враховуючи об'єкт посягання, спосіб і контексті його вчинення, варто, гадаємо, вести мову про диверсію (ст. 113 КК України), а не про просте «пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів»³ (ст. 277 КК

¹ Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 15.11.2022 р. Справа № 308/12792/22 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107439239> (дата звернення: 10.07.2025).

² Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 11.04.2024 р. Справа № 707/1827/24 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122142048> (дата звернення: 10.07.2025).

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.07.2025).

України).

Ясно, що при недоведеності факту предикатного вербування російськими спецслужбами, надсилання відповідного завдання громадянину України щодо здійснення акту підривної діяльності проти обороноздатності нашої держави, про диверсію навряд чи буде коректно вести мову. Але тільки у форматі кримінального переслідування. У кримінологічному ж вимірі цілком можливо, допустимо застосувати розширені межі інтерпретації викладеного факту й вивести розуміння ситуації саме на акт диверсії.

При цьому, як зазначається у аналітичних матеріалах, присвячених дослідженню проблеми використання українських дітей ворогом в контексті збройного конфлікту, втягування неповнолітніх може здійснюватися і «в темну», тобто без усвідомлення останніми, що вони здійснюють протиправні дії. Яскравим прикладом втягнення дітей до таких заходів, зафіксованих Службою безпекою України, є використання країною-агресором мобільних додатків, які в ігровій формі за умовну або фінансову винагороду змушують їх до конкретних дій, у більшості випадків – фотофіксації певних ділянок місцевості¹. На початку 2022 року активно став просуватися додаток «Premis» для мобільних пристроїв на базі операційних систем Android та IOS. Перед початком вторгнення представники країни-агресора ввійшли до складу замовників у вказаному додатку, отримавши можливість давати завдання для виконання. З початком повномасштабного вторгнення основними завданнями в додатку були фотофіксація блокпостів, місць скупчення сил оборони, стратегічних об'єктів тощо. При цьому оплата становила від декількох центів до 5 доларів США. Завдяки таким фото ворог зміг здійснювати наведення та координування ракетно-бомбових атак на територію України².

Втім, окрім матеріального стимулювання, переконання, не виключається й застосування психічного насильства – шантажу, погроз використання компрометуючих матеріалів, в тому числі й зокрема щодо попередніх фактів співпраці неповнолітнього з російськими спецслужбами (виконання таких завдань, як фотографування, придбання певних матеріалів та залишення у визначеному місці тощо).

За інформацією генерала А. А. Небитова «складність завдань, які люди отримують, наростає поступово. Наприклад, підпал автівки. Люди, які здійснюють пошук автомобілів військових, їх не палять. Вони більше нічого не роблять. Завдання приблизно формулюють їм так: «Будь ласка, надійшли фото припаркованих у дворах ввечері військових автівок, які ти побачиш». Людина робить ці фото і відсилає. Далі знаходять іншу людину, якій дають завдання купити хімічну суміш чи бензин, закласти в конкретному місці і скинуть геолокацію. Наступні виконавці вже отримають ці координати, а

¹ Гутник А., Кайданович О. Дитина-учасник збройного конфлікту: вербування, відповідальність, реінтеграція. *Just Talk*. 2025. 1 липня. URL: <https://justtalk.com.ua/post/ditina-uchasnik-zbrojnogo-konfliktu-verbuvannya-vidpovidalnist-reintegratsiya> (дата звернення: 15.07.2025).

² Там само.

також дані про автівку і задачу – підпалити. Але вербувальники не кажуть, що це протидія Збройним силам і за це буде кримінальна відповідальність. Вони можуть це подавати під соусом власної помсти, або казати, що це авто, яке належить нібито негіднику. Ніхто не каже 15-річному хлопцю: «Ти будеш працювати на Росію, будеш нашим агентом». Ні, у них інші методи. Дізнались, чим підліток цікавиться, які в нього інтереси, за що він переживає і на цьому починають «грати». Наприклад, його батька мобілізували. А в інтернеті цей підліток начитався, що в ТЦК всі негідники, бо таке російська сторона теж часто поширює через соцмережі. Використовуючи таке підґрунтя, куратор каже, що треба підпалити автомобіль ТЦК. Тобто, ще й намагаються переконати хлопця, що той не лише заробить гроші, а й нібито зробить «добру справу». Як тільки люди роблять те, що їм кажуть, у куратора з'являється на кожного компромат. Тому наступним завданням може бути уже все в комплексі: знайти автівку, купити бензин і спалити. Якщо хтось відмовляється, вони цій людині погрожують, що передадуть інформацію правоохоронцям»¹.

Отже, вплив на неповнолітніх з боку спецслужб країни-агресора відбувається у складний спосіб, у поєднанні матеріальних стимулів, переконання, шантажу. «Ставка» робиться на незрілість особистості дитини, прагнення до отримання швидкого та легкого заробітку з метою подальшого використання грошей для отримання символів високого соціального статусу (комп'ютерної техніки, смартфонів, одягу тощо). При цьому контакти відбувається виключно через месенджери, соціальні ресурси в мережі Інтернет.

Подальше виконання неповнолітнім вказівок втягувача з числа осіб – представників країни-агресора, пов'язана з високим ризиком загибелі або травмування. Як засвідчує слідча практика, російські спецслужбісти виявляють верх цинізму, антилюдяності та віддають перевагу «ліквідації» залучених до співпраці з ними осіб, включаючи дітей. Переконані: такі дії щодо спричинення смерті або тілесних ушкоджень дітям (а так само й повнолітнім особам, які стають на шлях співпраці з ворогом), втягненням у підривну діяльність проти України, варто кваліфікувати як самостійний воєнний злочин.

Ведучи мову про прийняття й реалізацію рішення про *втягнення неповнолітнього у пияцтво*, наголосимо, що здебільшого воно здійснюється: одним з батьків (94 %, з них батьком – 100 %, відповідно до судової статистики); сторонніми особами – 5,5 %; іншими близькими (окрім батьків) особами – 0,5 %. Сам акт схиляння до пияцтва з подальшим спільним вживанням алкогольних напоїв спільно з неповнолітнім у 93 % випадків реалізується за місцем проживання останнього.

Інтервали між епізодами (щонайменше три епізоди) вживання алкогольних напоїв в межах ознаки систематичності такі: від одного до

¹ Бодня Т. Заступник голови Нацполіції Андрій Небитов: Російських вербувальників складно встановити, Telegram не співпрацює з правоохоронцями. *ЦЕНЗОР.NET*. 2025. 25 березня. URL: <https://censor.net/ua/r3543083/> (дата звернення: 22.07.2025).

трьох місяців місяця – 47 %; від одного тижня до одного місяця – 42 %; до 1 тижня – 7 %; п'ять місяців і більше – 4 %.

При цьому проміжки часу між різними актами доведення неповнолітнього до стану алкогольного сп'яніння є різними та в межах одного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 304 КК України, можуть коливатися від кількох днів до кількох місяців.

Так, «ОСОБА_3, достовірно знаючи, що його син ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_2, являється неповнолітнім, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, що посягають на основні принципи суспільної моральності у сфері належного інтелектуального, морального та фізичного розвитку і виховання неповнолітніх, передбачаючи можливість настання суспільно-небезпечних наслідків, які полягають у згубному впливанні на неповнолітнього, спричиненні шкоди його інтелектуальному і фізичному розвитку, деформуванні в його свідомості моральних цінностей, діючи умисно, 13.04.2023 близько 21.00 год., перебуваючи на території свого домогосподарства, яке розташоване за адресою АДРЕСА_1, пропонував та спільно із неповнолітнім сином ОСОБА_5 вживати алкогольні напої, а саме пиво, чим довів останнього до стану алкогольного сп'яніння. Продовжуючи свій злочинний намір 26.04.2023 близько 16.00 год ОСОБА_3, перебуваючи на території свого домогосподарства, яке розташоване за вищевказаною адресою, повторно пропонував та спільно із неповнолітнім сином ОСОБА_5 вживати алкогольні напої, а саме пиво, чим довів останнього до стану алкогольного сп'яніння. Після цього 22.07.2023 близько 20.00 год., ОСОБА_3, перебуваючи на території свого домогосподарства, яке розташоване за вищевказаною адресою, повторно пропонував та спільно із неповнолітнім сином ОСОБА_5 вживати алкогольні напої, а саме пиво, чим довів останнього до стану алкогольного сп'яніння. Після цього 24.09.2023 близько 17.00 год ОСОБА_3, перебуваючи в гостях в с. Кочубеївка Полтавський район, Полтавська область, повторно пропонував та спільно із неповнолітнім сином ОСОБА_5 вживати алкогольні напої, а саме пиво, чим довів останнього до стану алкогольного сп'яніння»¹.

Як засвідчує слідча і судова практика в переважній більшості випадків (82 %) доведення неповнолітніх до стану сп'яніння відбувається за рахунок спільного із втягувачем вживанням пива (та інших умовно слабоалкогольних напоїв). Частка вживання міцних алкогольних напоїв (горілка, коньяк, самогон) становить близько 18 %. Проте, зібрані нами експертні оцінки серед інспекторів з ювенальної превенції секторів взаємодії з громадами територіальних підрозділів Національної поліції, фіксуються відмінності у вказаному співвідношенні видів алкогольних напоїв, до вживання яких втягуються неповнолітні, в залежності від виду населеного пункту: чим більший за чисельністю є населений пункт – тим вища частка вживання пива та слабоалкогольних напоїв. Найвищий

¹ Вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 14.03.2024 р. Справа № 550/1490/23 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117640512> (дата звернення: 10.07.2025).

відсоток вживання неповнолітніми саме горілки та інших міцних алкогольних напоїв (відносно слабоалкогольних) у ситуаціях втягування в пияцтво – у невеличких селах та селищах. Як видається, це може бути пояснено особливостями сільської культури вживання алкоголю, її відмінностями від великих міст.

Певними особливостями характеризується етап прийняття та реалізації рішення про *втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом*. Здебільшого воно здійснюється: одним з батьків (90 %, з них матір'ю – 99,5 %. Батько-втягувач – рідкісні, поодинокі випадки); сторонніми особами – 3 %; іншими близькими (окрім батьків – повнолітні брат/сестра, бабуся, тітка і т. д.) особами – 1 %.

Прийняття рішення про втягнення у заняття жебрацтвом відбувається, як правило, під впливом скрутного матеріального становища. При цьому ситуація обтяжується тим, що втягувачі у переважній своїй більшості ведуть маргінальний образ життя, зловживають алкоголем, ухиляються від належного виконання батьківських обов'язків. Отримання (привласнення) дорослим доходу від випрошування дитиною грошей та інших речей у сторонніх осіб є, таким чином, чи не єдиним суб'єктивно доступним для втягувачів, способом набуття джерел задоволення своїх хворобливих потреб.

Втім, приблизно у кожному десятому випадку втягнення фіксується цілком раціональна модель поведінки мережевого типу. Йдеться про організацію заняття дітьми (хоча не тільки; часто залучаються й особи з інвалідністю, з травмами, які дійсно або удавано отримані внаслідок участі у бойових діях) жебрацтвом на рівні кримінального промислу. Визнання цієї обставини потребує відповідної реакції на рівні системного впливу на професійну злочинність, зокрема у сегменті експлуатації дітей.

В процесі реалізації рішення про втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом втягувач використовує:

а) матеріальне стимулювання дитини (обіцянка надання матеріальної винагороди), поєднане з переконанням у вигідності та безпечності заняття випрошуванням грошей чи інших речей у сторонніх осіб. Такий характер дій проявляється приблизно у 90 % випадків;

б) погрози фізичним насильством або шантаж – погрози розголосити відомості, що ганьблять неповнолітнього у середовищі однолітків, або відомості про його попередню кримінально протиправну діяльність (5–7 %);

в) комбіновані форми впливу на неповнолітнього, які поєднують погрози та обіцянки отримання матеріальної вигоди від заняття жебрацтвом (3–5 %).

Аналіз слідчої та судової практики засвідчує, що у другій та третій з виділених нами форм впливу на неповнолітнього у переважній більшості випадків йдеться про кримінально протиправні діяння з ознаками домашнього насильства, що обумовлено відповідним правовим статусом винного (як правило, нагадаймо, – мати потерпілого).

Так, наприклад «ОСОБА_3, ніде не працюючи внаслідок зловживання алкогольними напоями та навіть не намагаючись отримати статус безробітної чи матері-одиначки, з метою забезпечення їх проживання, вирішила втягнути свого малолітнього сина ОСОБА_7 у жебрацтво, а саме: систематичне випрошування грошей у інших громадян під приводом надання їм послуг з миття фар на автомобілях. Діючи з вказаною метою та використовуючи свої батьківські права всупереч інтересам малолітньої дитини, ОСОБА_3, діючи навмисно на початку червня 2022 року, перебуваючи в м. Одесі, шляхом умовлянь та переконання, а також виказуючи своєму сину погрози застосування фізичного насильства у разі його відмови, переконала його в необхідності займатись жебрацтвом у зазначений спосіб, вчинивши таким чином дії стосовно своєї малолітньої дитини дії, пов'язані з домашнім насильством. В результаті зазначених навмисних дій, малолітній ОСОБА_6 усвідомив необхідність в запропонований йому спосіб заробити кошти, необхідні йому та матері для придбання продуктів харчування та оплати проживання в м. Одесі шляхом жебрацтва та за пропозицією і під її постійним контролем, оскільки вона постійно перебувала неподалік, з червня по листопад 2022 року, а потім з березня по 5 квітня 2023 року, більш точно дати не встановлені, систематично, а саме щоденно, як в будні так і у вихідні дні та дні релігійних свят, незалежно від погодних умов, перебував на проїжджій частині дороги з інтенсивним транспортним рухом в історичному центрі міста Одеси, а саме на перехресті вулиць Троїцька та Олександрівський проспект, викликаючи своє поведінкою почуття жалю та співчуття у громадян також пропонуючи їм послуги з миття фар автомобілів, спонукаючи їх до передачі грошових коштів»¹.

Місцями випрошування неповнолітнім грошей чи речей у сторонніх осіб є: організовані місця для паркування автомобілів біля торговельних, розважальних закладів, ринків, вокзалів – 56 %; територія, прилегла до магазинів, торговельних центрів і т. п. – 19 %; ринки – 16 %; автомобільні дороги (регульовані перехрестя, місця зупинки транспортних засобів за сигналами світлофора) – 5 %; прилегла до релігійних споруд територія – 2 %; інші місця (сервісні центри, автостанції тощо) – 2 %.

Переконані, ця інформація може та має використовуватися при проведенні рейдів, профілактичних заходів, оперативних відпрацювань, спрямованих на припинення та запобігання втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом.

В процесі реалізації рішення про втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність неможна недооцінювати роль самого потерпілого і криміногенної ситуації. Щодо першого – то, очевидно, має місце статусна віктимність, часто обумовлена узалежненим становищем дитини від втягувача, наявністю родинних зв'язків, необхідності підкорюватись волі

¹ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 11.04.2024 р. Справа № 522/8337/23 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118372317> (дата звернення: 10.07.2025).

одного з батьків. Щодо другого (криміногенної ситуації) – маємо відмітити наявність в низці випадків потужного негативного впливу найближчого побутового середовища (кола друзів) на неповнолітнього. Механізм втягнення останнього описується аналітичною схемою інтеракції, а надто коли у складі компанії неформальним лідером є доросла особа з негативною соціальною установкою, досвідом асоціальних практик (злочинної діяльності, судимості, «тюремним» досвідом). В таких середовищах відбувається емоційне зараження, реалізується потреба у слідуванні встановленим зразкам, здобуття визнання неповнолітнього за рахунок долучення до протиправної діяльності. Таким чином, ще одним орієнтиром у запобіжній діяльності має бути виявлення та дезінтеграція мікросоціальних осередків негативної соціальної спрямованості за участі неповнолітніх. Цим питанням буде приділена увага у третьому розділі цього дослідження.

Висновки.

1. Механізм індивідуальної злочинної поведінки щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є складною динамічною системою взаємодії втягувача, самого неповнолітнього, ситуації й елементів зовнішнього середовища, включаючи (факультативно) жертву того кримінального правопорушення, до вчинення якого неповнолітній втягується та/або інші особи, які залучені як суб'єкти до випрошування грошей, іншого майна, розпиття алкогольних напоїв.

2. Встановлено типові механізми формування мотивів втягнення у кримінально протиправну діяльність: 1) проєкція мотиву самого кримінального правопорушення, до вчинення якого втягується неповнолітній, а саме: корисливий мотив, ресентиментарно-службістські мотиви, мотив самоактуалізації через особистісне домінування, помста, нігілістичний мотив; 2) самостійне фокусування мотивації на особі неповнолітнього, що в результаті репрезентує такі мотиви втягувача: мотив самоактуалізації та визнання; мотив безпеки; корисливий мотив.

3. Мотиваційний процес втягнення неповнолітнього у пияцтво поєднує у собі комплекс вини, прагнення до визнання та самоактуалізації. Щодо втягнення у заняття жебрацтвом – в ньому проявляється виключно корисливий мотив, а сам неповнолітній (як і втягнення його у прикрі практики випрошування) розглядається, як засіб, інструмент отримання матеріального зиску.

4. Прийняття рішення про втягнення до кримінально протиправної діяльності відбувається здебільшого ситуативно (65 %), під впливом зовнішніх стимулів, які виникають раптово (поява в полі зору потенційної жертви, предмету посягання тощо). Водночас приблизно у 35 % випадків таке втягнення має заздалегідь обдуманий, спланований характер.

Здебільшого (82 %) втягнення відбувається на вулиці (двори багатоквартирних будинків, сквери, парки тощо). Близько 8 % випадків втягнення у кримінально протиправну діяльність припадає на помешкання (квартири, приватні будинки). Ще 5 % – магазини, кафе, розважальні

заклади. Решта 5 % втягування відбувається в процесі комунікації в мережі Інтернет, через соціальні мережі, месенджери. Зокрема, саме через мережеві ресурси відбувається втягнення у поширення (збут) наркотичних засобів, а також до злочинів проти національної, громадської безпеки.

5. Серед способів втягнення у кримінально протиправну діяльність значно переважає (97 %) переконання у вигідності такої діяльності, тобто використання матеріальних стимулів. Набагато рідше (біля 1 %) переконання не супроводжуються матеріальним стимулюванням, а апелюють виключно до ідеологічно забарвлених аргументів.

Окрім матеріального стимулювання, переконання, не виключається й застосування психічного насильства – шантажу, погроз використання компрометуючих матеріалів, в тому числі й зокрема щодо попередніх фактів співпраці неповнолітнього з російськими спецслужбами (виконання таких завдань, як фотографування, придбання певних матеріалів та залишення у визначеному місці тощо).

6. Втягнення неповнолітнього у пияцтво здебільшого воно здійснюється: одним з батьків (94 %, з них батьком – 100 %, відповідно до судової статистики); сторонніми особами – 5,5 %; іншими близькими (окрім батьків) особами – 0,5 %. Сам акт схиляння до пияцтва з подальшим спільним вживанням алкогольних напоїв спільно з неповнолітнім у 93 % випадків реалізується за місцем проживання останнього. Інтервали між епізодами (щонайменше три епізоди) вживання алкогольних напоїв в межах ознаки систематичності такі: від одного до трьох місяців місяця – 47 %; від одного тижня до одного місяця – 42 %; до 1 тижня – 7 %; п'ять місяців і більше – 4 %. В переважній більшості випадків (82 %) доведення неповнолітніх до стану сп'яніння відбувається за рахунок спільного із втягувачем вживання пива (та інших умовно слабоалкогольних напоїв). Частка вживання міцних алкогольних напоїв (горілка, коньяк, самогон) становить близько 18 %.

7. Втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом здебільшого здійснюється: одним з батьків (90 %, з них матір'ю – 99,5 %. Батько-втягувач – рідкісні, поодинокі випадки); сторонніми особами – 3 %; іншими близькими (окрім батьків – повнолітні брат/сестра, бабуся, тітка і т. д.) особами – 1 %. Прийняття рішення про втягнення у заняття жебрацтвом відбувається, як правило, під впливом скрутного матеріального становища. Місцями випрошування неповнолітнім грошей чи речей у сторонніх осіб є: організовані місця для паркування автомобілів біля торговельних, розважальних закладів, ринків, вокзалів – 56 %; територія, прилегла до магазинів, торговельних центрів і т. п. – 19 %; ринки – 16 %; автомобільні дороги (регульовані перехрестя, місця зупинки транспортних засобів за сигналами світлофора) – 5 %; прилегла до релігійних споруд територія – 2 %; інші місця (сервісні центри, автостанції тощо) – 2 %.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О. М. Литвинов О. М. Роль і значення інтуїтивного пізнання у кримінології. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 30–38.
2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Механізм злочинної поведінки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 3 (14). С. 110–119.
3. Бодня Т. Заступник голови Нацполіції Андрій Небитов: Російських вербувальників складно встановити, Telegram не співпрацює з правоохоронцями. *ЦЕНЗОР.НЕТ*. 2025. 25 березня. URL: <https://censor.net/ua/r3543083/> (дата звернення: 22.07.2025).
4. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 29.01.2025 р. Справа № 545/600/24 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124757224> (дата звернення: 10.07.2025).
5. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 11.04.2024 р. Справа № 522/8337/23 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118372317> (дата звернення: 10.07.2025).
6. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 15.11.2022 р. Справа № 308/12792/22 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107439239> (дата звернення: 10.07.2025).
7. Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 11.04.2024 р. Справа № 707/1827/24 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122142048> (дата звернення: 10.07.2025).
8. Вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 14.03.2024 р. Справа № 550/1490/23 // БД «Єдиний державний реєстр судових рішень». URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117640512> (дата звернення: 10.07.2025).
9. Гутник А., Кайданович О. Дитина-учасник збройного конфлікту: вербування, відповідальність, реінтеграція. *Just Talk*. 2025. 1 липня. URL: <https://justtalk.com.ua/post/ditina-uchasnik-zbrojnogo-konfliktu-verbuvannya-vidpovidalnist-reintegratsiya> (дата звернення: 15.07.2025).
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.07.2025).
11. Орлов Ю. В. Модуси буття злочинності: матриця кримінологіко-екзистенціального аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 85–105.
12. Поклад В. І., Звонок О. С. Соціологічні та психологічні аспекти кримінології : монографія / За заг. ред. О. М Литвинова. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2020. 202 с.
13. СБУ затримала неповнолітнього агента фсб, який за завданням ворога наводив російські ракети по Дніпру та Полтавщині / Служба безпеки

України. Офіційний Telergam-ресурс. 2025. 24 червня. URL: <https://t.me/SBUkr/15135> (дата звернення: 06.07.2025).

14. СБУ та Нацполіція встановили, що теракт в Івано-Франківську 11 березня організувала рф: ворог підірвав власних агентів / Служба безпеки України. Новини. 2025. 12 березня. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-ta-natspolitsiia-vstanovyly-shcho-terakt-v-ivanofrankivsku-11-bereznia-orhanizovala-rf-voroh-pidirvav-vlasnykh-ahentiv-video> (дата звернення: 22.07.2025).

15. Тороп О. «Спалюй, тобі нічого не буде». Як українців вербують на підпали військових авто. *BBC Україна*. 2024. 29 жовтня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckg7j5w23ewo> (дата звернення: 19.07.2025).

Стаття надійшла до редакції 27.07.2025

Taras V. STAKHOVSKY,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIMINOLOGY ANALYSIS OF THE MECHANISM OF INDIVIDUAL CRIMINAL BEHAVIOR IN RELATION TO THE INVOLVEMENT OF MINORS IN ILLEGAL ACTIVITIES

The article is devoted to the criminological analysis of the mechanism of individual criminal behavior in the involvement of minors in illegal activities. This mechanism is a complex dynamic system of interaction between the instigator, the minor himself, the situation and elements of the external environment, including (optionally) the victim of the criminal offense in which the minor is involved and/or other persons who are involved as subjects in begging for money, other property, drinking alcoholic beverages. The peculiarities of two mechanisms of formation of motives for involvement in criminally illegal activities are established and described: 1) projection of the motive of the criminal offense itself in which the minor is involved, namely: a self-interested motive, resentful-service motives, a motive of self-actualization through personal dominance, revenge, a nihilistic motive; 2) independent focus of motivation on the person of a minor, which as a result represents the following motives of the inductee: motive of self-actualization and recognition; motive of security; selfish motive. A description of the stages of making and implementing a decision to commit a criminal offense, provided for in Art. 304 of the Criminal Code of Ukraine, is provided.

Keywords: *crime, individual criminal behavior, mechanism, minors, involvement, illegal activity, drunkenness, begging, gambling, public morality, war, combating crime, protection of childhood.*